

Генезис гендерної диференціації мовлення

Вивчення проблеми відмінності у мовленні чоловіків і жінок має досить довгу історію. Однак інтенсивні та систематичні дослідження гендерної варіативності мовлення почалися лише у 60-х роках нашого сторіччя. Їхня масштабність була обумовлена розвитком соціолінгвістики, ростом інтересу до прагматичного аспекту мовлення і суттєвими змінами у традиційному розподілі ролей чоловіків і жінок у суспільстві. Значний імпульс отримали гендерні дослідження і завдяки розвитку феміністської лінгвістики у кінці 70-х років. Проблема гендерної диференціації суспільства та мовлення почала активно вивчатись у руслі різних наукових напрямків: психології та психолінгвістики, соціології та соціолінгвістики, прагма та комунікативної лінгвістики. Саме завдяки інтеграції наук, використанню результатів досліджень, отриманих у суміжних галузях, розгляду однієї і тієї ж проблеми під різним кутом зору з'являється можливість об'єктивного, різнобічного вивчення різноманітних питань лінгвістики, в тому числі і проблеми гендерної варіативності мовлення.

Серед основних питань, яких торкались дослідники різних напрямків, є проблема генезису гендерної диференціації мовлення, яка має надзвичайно велике значення для аналізу відмінностей у стилях мовлення чоловіків і жінок. Дослідження даної проблеми, на нашу думку, вимагає інтеграції трьох рівнів пояснення: біологічного, психологічного і соціального.

Основними генетичними детермінантами диференціації статей біологи вважають різницю у гормональній діяльності та хромосомному наборі клітин чоловіків і жінок [4:101-102], що визначають фізіологічні особливості представників двох статей та обумовлюють статевий дипсихізм[2:3]. Він проявляється у неоднаковому характері мислення, схильності до різних видів діяльності, особливостях пам'яті, сприйняття дійсності та рівні емоційності чоловіків та жінок [2:6-7; 6:57].

Хоча нейрологи та нейролінгвісти не знайшли принципової відмінності у будові мозку представників двох статей [13, 160; 17:137], існують свідчення того, що півкулі мозку у чоловіків функціонують більш автономно і асиметрично, ніж у жінок [6:59; 17:38].

Якщо у хлопчиків раніше розвивається права півкуля, де локалізовані центри просторової орієнтації, то для дівчаток характерним є більш ранній розвиток лівої півкулі, де знаходяться центри мовлення [17:38]. Цікавими у зв'язку з цим є дані, які вказують на те, що жінки поступаються чоловікам у винахідливості, просторовій та часовій орієнтації, але опереджають їх у вербальних здібностях (навичках говоріння, сприйнятті усного та письмового мовлення, правописі) [8:52; 10:52; 17:38, 127, 188].

У дослідженнях психологів вказується, що сприйнятливність жіночої психіки вища, але винахідливість її нижча чоловічої [6:58]. Можливо саме тому у мовленні жінок більш частотними є словесні штампи, мовленнєві кліше, тоді як чоловіки використовують більш різноманітну лексику і структури речень [10:52], у їхньому мовленні яскравіше проявляється індивідуальність [9:157]. Жінкам властива висока зв'язність, але мала схематичність викладення, часті відхилення від теми, детальні описи, повтори.

Оскільки жінки набагато емоційніші, імпульсивніші за чоловіків, то їхнє мовлення, як правило, більш експресивне, емоційне, що проявляється у широкому вживанні емоційно забарвленої лексики, епітетів, підсилювальних прислівників і часток, багатослів'я [3:21; 10:51]. У лексиконі жінок більше слів, що описують почуття, емоції, психофізичний стан [3:21].

Слід зауважити що, хоча біологічна стать дається людині від народження, гендерна ідентичність, тобто усвідомлення приналежності до певної статі, є результатом складного біосоціального процесу, що поєднує онтогенез, гендерну соціалізацію та розвиток самосвідомості [8:48]. Саме початкова соціалізація, формування уявлення про навколишній світ та власне місце в ньому, що відбувається досить ранньому віці, значною мірою визначає майбутню соціальну поведінку людини [15:240].

Не викликає сумніву той факт, що у процесі становлення гендерної ідентичності дуже важливою є роль мови, оскільки саме через мову відбувається знайомство з навколишнім світом, тобто первинна категоризація явищ дійсності [11:127], а самою першою категорією, у якій дитина усвідомлює власне "я", це статева приналежність: хлопчик чи дівчинка [8:47; 16:84]. Крім того, за допомогою мови передається соціальний досвід, що фіксується у системі навичок, умінь, дій, у формі відношень, у способах спілкування і т. ін. При передачі інформації такого роду засобами мови велике значення має "демонстрація вправ" самим учителем [11:127]. Приклад спілкування дорослих чоловіків і жінок служить взірцем для наслідування дітям, які, спілкуючись з однолітками, відтворюють та закріплюють властиві різним статям стилі мовлення. На думку деяких дослідників [14], саме соціалізація у однорідних з точки зору статі групах є вирішальним фактором у становленні гендерної ідентичності, оскільки діяльність у групах однолітків різної статі організована по різному, різною є мета та зміст мовлення. На відміну від дівчаток хлопчики надають перевагу більшим групам, які є ієрархічно організованими, їхні ігри та мовлення більш агресивні та змагальні ніж у дівчат [14:207]. Було помічено, що схильність до спілкування з однолітками своєї статі та статево диференційованих ігор є універсальною рисою, яка починає проявлятися приблизно у трирічному віці [16:85].

Надзвичайно важливим фактором гендерної соціалізації виступають гендерні стереотипи, утворені на основі існуючих у суспільстві гендерних ролей. Під гендерними стереотипами розуміють стандартизовані уявлення про моделі фемінінної та маскуліної поведінки і відповідні їм очікування, яким людина повинна відповідати, щоб бути визнаною особою тієї чи іншої статі [5:16]. Стереотипи фемінінності та маскуліності є похідними від норм та звичаїв відповідного суспільства, культури і можуть суттєво різнитися [5:16; 12:54].

Дослідники механізму гендерної стереотипізації вказують, що чоловіча та жіноча моделі поведінки на заході діаметрально протилежні за своїми рисами. Якщо типово чоловічий стереотип - це набір рис, пов'язаних із компетенцією, активністю, агресивністю, прагненням до досягнення мети і домінування, то типово жіноча

модель включає комунікативне уміння, м'якість, увагу до оточуючих, нерішучість, конформізм [1:152; 13:158].

Гендерні стереотипи поширюються також і на вербальну поведінку представників двох статей, моделюючи стереотипи мовлення чоловіків і жінок, роль яких у визначенні гендерної ідентичності, як уже зазначалось, є досить великою. "Наше усвідомлення того, що за люди ми є та яким є наше місце у людському суспільстві, пов'язане із стилем мовлення /pattern of discourse/, який ми використовуємо, спілкуючись з іншими. Змінити нашу поведінку означає змінити самих себе." [15, 240]

Гендерні ролі та відповідно їм гендерні стереотипи є результатом статевого розподілу праці, який вчені вважають найвизначнішим соціальним фактором гендерної диференціації суспільства та мовлення [9:152]. Розподіл праці за статтю виник ще на початкових етапах розвитку суспільства та базувався на психофізіологічних особливостях чоловіків і жінок, зокрема на біологічній здатності жінки народжувати дітей.

Наслідком традиційного розподілу праці між чоловіками і жінками є, зокрема, вживання представниками двох статей різної лексики, пов'язаної з їхньою професійною спеціалізацією. Однак у наш час у країнах, де жінка займає рівне із чоловіком соціальне становище, стає все менше суто чоловічих та жіночих професій і тому професійна диференціація мовлення все рідше збігається із гендерною [9, 158].

Необхідно зауважити, що статевої поділ праці означає не просто диференціацію тих чи інших соціальних функцій, а певну ієрархію, стратифікацію цих видів діяльності та категорій людей, що їх виконують. Характер суспільних відносин між статями залежить не лише і не стільки безпосередньо від кола специфічних обов'язків чоловіків і жінок, скільки від розподілу влади, міри суспільного визнання, престижності чоловічих і жіночих занять [12:16].

Зайнятість чоловіків у суспільних видах діяльності, що завжди мала високий соціальний статус порівняно із традиційною домашньою сферою зайнятості жінок, обумовила і нерівність у мовленнєвій взаємодії представників двох статей. Це проявляється у тому, що більшість характеристик жіночого стилю мовлення у

західній культурі збігається з ознаками так званої "слабкої мови" (наприклад, використання надввічливих форм типу *Would you please*; порожніх прикметників *charming* - чарівний, *adorable* - чудовий; гіперкоректної граматики та вимови; обмежувачів типу *sort of, kind of*; запитальної інтонації у ствердних реченнях) [7:52].

Наведені гендерні особливості мовлення, що досліджувались, в основному, на матеріалі англійської та німецької мов, властиві, очевидно, більшості патріархальних та постпатріархальних культур, де традиційно жінкам відводилась другорядна роль у суспільстві.

У наш час спостерігаються значні соціальні зміни у становищі представників двох статей, однак гендерні стереотипи, не маючи сили закону, є досить стійкими і продовжують впливати на відмінності у мовленні чоловіків і жінок.

Отже, гендерну диференціацію мовлення можна вважати наслідком взаємодії комплексу біологічних, психологічних та соціальних факторів. Психологічні та соціальні параметри, відображаючи природні статево-диференційні ознаки, разом з тим є досить незалежними від останніх і значною мірою визначають характер гендерних відмінностей у суспільстві та мовленні.

Література

1. Агеев В.С. Психологические и социальные функции полоролевых стереотипов // ВП.-1987.-№2-с.152-158.
2. Багрунов В.П. Половые различия в видовой индивидуальной изменчивости психики человека: Автореф. дис. ...канд.психол. наук - Л., 1981.
3. Батов В.И. Другому как понять тебя? // Знание. НП серия "Знак вопроса".-1991.-№11.
4. Васильев С.В. Основы возрастной и конституциональной антропологии.-М.:РОУ, 1996.
5. Воронина О.А., Клименкова Т.А. Гендер и культура// Женщины и социальная политика/гендерный аспект.-М.: Ин-т. соц.-эк. проблем народонаселения, демографии и социологии, 1992.-с.10-22.

6. Геодакян В.А. Дальнейшее развитие генетико-экономической теории дифференциации полов// Математические методы в биологии. Труды II Республиканской конференции.-К.: Наукова думка, 1983.-с.46-61.
7. Карасик В.И. Социальный статус человека в лингвистическом аспекте// "Я", "Субъект", "Индивид" в парадигмах современного языкознания: Сб.научно-аналитич.обзоров.-М.: ИНИОН, 1992.-с.47-87.
8. Кон И.С. Психология половых различий// ВП.-1981.-№2.-с.47-57.
9. Крючкова Т.Б. К вопросу о дифференциации языка по полу говорящего// Восточное языкознание.-М.:Наука, 1976.-с.152-158.
10. Крючкова Т.Б., Нарумов Б.П. Зарубежная социолингвистика. Германия. Испания.- М.:Наука, 1991.
11. Наумова Т.Н. Роль языка в процессе социализации ребёнка// Проблемы психолингвистики.-М.:АН СССР, Ин-т языкознания, 1975.-с.125-130.
12. Плисовская Э.А. Социологический и исторический анализ социального статуса женщин.-Дис. ...канд.социол.наук.-К., 1997.
13. Репина Т.А. Анализ теории полоролевой социализации в современной западной психологии.-ВП.-1987.-№2.-с.158-165.
14. Maltz D.N., Borker R.A. A Cultural Approach to Male Female Miscommunication// Language and Social Identity. Ed. by Gumperz S.S.- Cambridge: CUP, 1982.-p.196-216.
15. Scollon R, Scollon S.W. Gender Discourse// Intercultural Communication. A Discourse Approach.-Blackwell Oxford UK and Cambridge USA, 1995.-h.229-252.
16. Sheldon A. Pickle Fights: Gendered Talk in Preschool Disputes// Gender and Conversational Interaction. Eg. by Tannen D.-New York Oxford: Oxford University Press, 1993.-p.83-98.
17. Stump J.B. What's the Difference? How Men and Women Compare. - New York: William Morrow and Company, 1985.